

УДК 338.43.02:351.746.1

Т. С. Гайдучок,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир*

В. А. Мостепанюк,

*к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри таксації лісу та лісовпорядкування,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир*

ЕФЕКТИВНЕ ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

T. S. Gayduchok,

*Candidate of Economical Science, Associate Professor, Assistant professor of accounting,
Zhytomyr National Agroecological University, Zhitomir*

V. A. Mostepanyuk,

*Candidate of Sciences in Agriculture, Associate Professor, Assistant professor of forest inventory and forest management,
Zhytomyr National Agroecological University, Zhitomir*

EFFICIENT AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY

У статті розглядається проаналізовано стан сільського господарства та запропоновано заходи щодо ефективного його ведення в контексті продовольчої безпеки.

This paper deals with analysis of the state of agriculture and suggested measures for its effective maintenance in the context of food

security.

Ключові слова: *сільське господарство, ринкові умови, виробництво, ефективність.*

Keywords: *agriculture, market conditions, production efficiency.*

Постановка проблеми. Перетворення, що супроводжують ринкову трансформацію аграрного сектора національної економіки спрямовані на підвищення його результативності, ефективності та конкурентоспроможності. В цьому контексті стратегічно важливим завданням є формування ринкової структури сільського господарства. Сільське господарство є базовою галуззю національної економіки, рівень його розвитку визначає в значній мірі стан і перспективи розвитку інших галузей. За цих обставин створення передумов для ефективної роботи аграріїв, забезпечення прибуткового ведення сільськогосподарського виробництва є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аграрним перетворенням в контексті стратегічного розвитку сільського господарства значна увага приділяється в наукових працях В.Г. Андрійчука, М.В. Вихора, С.І. Дем'яненка, Д.Ф. Крисанова, В.М. Трегобчука, М.Й. Хорунжого та ін.

Проте проблема розроблення та впровадження ринкових стратегій розвитку сільського господарства вимагає більш глибокого і комплексного дослідження питань ефективного функціонування сільського господарства на регіональному рівні.

Метою статті є вивчення та оцінка сучасного стану функціонування сільського господарства Житомирської області і визначення перспективних умов для подальшого розвитку.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство є первинною ланкою АПК, а разом із деякими іншими галузями (харчовою, текстильною, шкіряною тощо) становить його основу. Не вірно було б не погодитись з твердженням, що «сільське господарство – життєво важлива сфера матеріального виробництва, призначення якої є виробництво рослинницької та тваринницької продукції з метою одержання продовольства для населення і сировини для промисловості» [1, с. 235].

Період переходу від централізованого розподілу до ринкової економіки в АПК позначився на суттєвому спаді виробництва і зниженні його економічної ефективності. Але на сучасному етапі його розвитку говорити про конкурентоспроможність цієї галузі не уявляється можливим. Досить справедливо вважається, що аграрний сектор економіки спроможний розв'язати кризову ситуацію в національній економіці. Так, 1 грн, що вкладається в сільське господарство, мобілізує 7-8 грн в інших галузях народного господарства [4, с. 21]. Проте, незважаючи на це, аграрний сектор країни має безліч невирішених проблем.

Серед основних причин науковці відзначають: непередбачуваність адміністративного регулювання цін і обмеження експорту; неефективні механізми державної підтримки сільгоспвиробництва, що охоплюють захист внутрішнього ринку від імпорту низькоякісної продукції, систему стандартизації, а також санітарних і фітосанітарних заходів, систему субсидування та інших фінансових інструментів підтримки; відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення [2].

Несприятлива цінова ситуація (особливо у тваринництві) призвела до того, що на виробництво одиниці продукції витрачається все більше грошових коштів, реалізаційні ціни не покривають понесених аграрними підприємствами витрат; складний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств породжує значну кредиторську заборгованість, яка у декілька разів перевищує дебіторську. Комплекс цих факторів в повній мірі не дозволяє нормально функціонувати сільськогосподарському товаровиробнику, планувати грошові потоки та використовувати їх за цільовим призначенням. Окреслені негативні явища і процеси мають місце і в аграрному секторі Житомирщини.

У процесі реформування аграрного сектору виникли різні структури, діяльність яких спрямована на розвиток сільського господарства, ефективність використання земельних ресурсів і забезпечення продуктами харчування для розв'язання продовольчої безпеки країни [3].

З метою забезпечення реалізації аграрної політики, нині в області функціонує 1339 агроформувань, які за організаційно-правовими формами господарювання розподілились таким чином: господарські товариства – 298; приватні підприємства – 178; виробничі кооперативи – 28, фермерські господарства – 780; державні підприємства – 6; підприємства інших форм господарювання – 49 формування. Із зазначеної сукупності найбільшу питому вагу займають фермерські господарства, що складають 58,2% загальної сукупності формувань; далі йдуть господарські товариства – 22,3% та приватні підприємства відповідно 13,3% [6].

Житомирщина завжди мала аграрне спрямування економіки і сьогодні відноситься до регіонів із відносно високим розвитком агропромислового виробництва, де сільське господарство є однією з провідних галузей економіки. Завдяки чорноземам та їхнім різновидам забезпечуються сприятливі умови розвитку сільськогосподарського виробництва. Сьогодні частка сільського господарства складає більше 16% валової доданої вартості області.

Наповнення ринку продовольчою продукцією здійснюють сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарства населення. Загальна ситуація в сільському господарстві в аспекті виробничо-трудова мотивації не сприяє росту забезпеченості країни продукцією (табл. 1).

Дослідження показали, що за останні роки спостерігається збільшення виробництва валової продукції сільського господарства. Причому найбільше зростання сільськогосподарського виробництва спостерігається у фермерських господарствах.

За 2011 рік вони виробили 223,5 млн. грн. валової продукції у постійних цінах 2010 року, що на 47,9% більше порівняно з 2000р. та на 23,4 % – порівняно з 2010 р. Незначне зростання сільськогосподарського виробництва можна спостерігати і у господарствах населення. У відсотковому відношенні – це лише 15,8% рівня 2000 року, що суттєво відстає від сільськогосподарських підприємств (45,9%).

Таблиця 1.
Продукція сільського господарства за категоріями господарств за роками
(у постійних цінах 2010 року, млн. грн.)

Показник	Роки					
	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Сільськогосподарські підприємства						
Продукція сільського господарства	1656,0	1697,5	2020,0	2149,7	2081,3	2766,2
у % до 2000 р.	87,3	89,5	106,5	113,4	109,7	145,9
Продукція рослинництва	1051,6	1171,0	1609,3	1717,5	1631,5	2343,4
у % до 2000 р.	86,4	96,2	132,2	141,1	134,0	192,5
Продукція тваринництва	604,4	526,5	410,7	432,2	449,8	422,8
у % до 2000 р.	89,0	77,6	60,5	63,7	66,3	62,3
У тому числі фермерські господарства						
Продукція сільського господарства	119,3	138,0	174,4	178,7	181,8	223,5
у % до 2000 р.	78,9	91,3	115,4	118,3	120,3	147,9
Продукція рослинництва	84,4	92,6	129,9	133,4	128,4	170,7
у % до 2000 р.	75,7	83,0	116,5	119,5	115,2	153,1
Продукція тваринництва	34,9	45,4	44,5	45,3	53,4	52,8
у % до 2000 р.	88,1	114,6	112,4	115,1	134,8	133,3
Господарства населення						
Продукція сільського господарства	4432,5	4061,5	4130,1	4190,6	4263,5	4456,4
у % до 2000 р.	115,2	105,6	107,4	108,9	110,8	115,8
Продукція рослинництва	2162,4	1993,2	1941,4	1977,2	2028,7	2197,0
у % до 2000 р.	111,6	102,8	100,2	102,0	104,7	113,4

Продукція тваринництва	2270,1	2068,3	2188,7	2213,4	2234,8	2259,4
у % до 2000 р.	118,9	108,4	114,7	116,0	117,1	118,4

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Таким чином, фермерські господарства можна безсумніву, вважати стабільною домінуючою формою сільськогосподарського виробництва, що насамперед, стримує спад виробництва валової продукції сільського господарства.

Аналіз галузевої структури сільськогосподарського виробництва Житомирської області у 2011 році свідчить, що переважну частину валової продукції займає продукція рослинництва (84,7% у сільськогосподарських підприємствах і 76,4% – у господарствах населення).

Як свідчить аналіз, питома вага валової продукції сільського господарства Житомирської області в загальних обсягах сільськогосподарського виробництва в тій чи іншій мірі відповідає її місцю в агропромисловому комплексі країни. Наприклад, у 2011р. загальні обсяги валової продукції становили 3,1% від їх загальнодержавної величини, в той час, коли ще в 2000р. цей показник становив 3,8%.

Сільське господарство Житомирщини на сучасному етапі опинилось у більш стабільному становищі. І як наслідок – позитивний результат. Починаючи з 2004 року рівень рентабельності усієї діяльності сільськогосподарських підприємств постійно зростає від 0,4% у 2004 році до 8,8% – у 2011 році, тобто в цілому за вказаний період рівень рентабельності покращився на 8,4 в.п. Про це свідчать і показники рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах (табл. 2).

Таблиця 2.
Рівень рентабельності основних видів продукції сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області (відсотків)

Продукція	Роки							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Зернові культури	83,1	-0,8	-1,9	32,0	2,0	4,2	15,3	21,6
Олійні культури	26,0	-30,3	-16,5	103,2	21,9	12,3	12,6	15,0
Цукрові буряки (фабричні)	1,3	-20,3	-0,4	-21,1	-18,2	-29,2	-14,5	18,0
Овочі відкритого ґрунту	12,3	20,5	43,8	132,0	70,3	142,6	108,1	33,3
Картопля	0,8	46,7	93,2	96,1	46,1	31,3	83,3	27,8
Молоко і молочні продукти ¹	-9,2	24,7	1,7	15,4	2,7	-4,6	14,3	20,9
М'ясо								
великої рогатої худоби	-43,7	-19,8	-37,1	-40,4	-26,2	-35,5	-35,8	-26,1
свиней	-45,0	-1,6	-1,8	-37,8	-22,8	2,3	-10,9	-14,3
птиці	-21,0	-22,3	-44,2	-59,5	-28,2	-22,1	-53,4	-65,6
Яйця	27,7	29,1	4,4	17,4	11,1	4,3	-7,1	-8,5
Вовна	-84,7	-86,9	-93,8	-	-35,8	-90,6	-	36,3

¹ З 2005 р. – молоко незбиране.

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

З таблиці видно, що найзбитковішим у 2011 році стало виробництво м'яса птиці, де показник рівня рентабельності досяг -65,6% та виробництво м'яса ВРХ (-26,1%). В цілому можна зробити висновок, що рівень збитковості по основних видах тваринницької продукції зменшився. Це свідчить про деяке покращення в галузі тваринництва.

Як відомо, основним чинником підвищення ефективності виробництва є спеціалізація. Сільськогосподарські підприємства області в основному займаються виробництвом зернових, картоплі та овочів відкритого ґрунту в рослинництві і продукції м'ясомолочного скотарства в тваринництві. Такий стан, в нетрадиційно зерновій Житомирщині, склався тому, що виробництво зернових є досить ефективним в нинішній час (рівень рентабельності у 2011р. склав 21,6%) (табл. 2).

Але потрібна переорієнтація спеціалізації сільськогосподарського виробництва в регіоні як по групах, так і по окремих культурах та видах тваринницької продукції, що є значним резервом підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств області.

В кожному господарстві області розроблена і діє така структура посівних площ, яка б дала змогу забезпечити тваринництво власними кормами, створити насінневий і страховий фонди, реалізувати продукцію та відповідає особливостям ґрунтового покриву, агрокліматичним умовам, а також забезпеченню трудовими ресурсами та технікою.

Основним якісним показником використання трудового потенціалу сільського господарства є продуктивність праці, яку можна виразити через виробництво валової продукції сільського господарства на одного працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві в постійних цінах (табл. 3).

З приведених даних видно, що починаючи з 2000р. і до 2011р., продуктивність праці в сільському господарстві має тенденцію до зростання, незважаючи навіть на те, що кількість найманих працівників у сільському господарстві зменшується. За період з 2000 року по 2011 рік кількість працівників зменшилась на 78,4 тис. чол. (на 83,6%) з 98,8 до 15,4 тис. чол.

Таблиця 3.
Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області
(на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року)

Показник	Роки						
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Продукція сільського господарства, грн.	20217	36964	62638	92660	110241	116274	179623
Продукція рослинництва, грн.	12980	23473	43210	73821	88077	91146	152169
Продукція тваринництва, грн.	7237	13491	19428	18839	22164	25128	27454

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Хоча варто відмітити, що продуктивність праці – це основна умова зниження собівартості сільськогосподарської продукції, а також підвищення прибутковості господарств, що в свою чергу є джерелом розширеного відтворення. Тільки на основі зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва продукції, перманентного підвищення її якості можливий вихід із кризового стану.

Рівень технічної оснащеності сільськогосподарських підприємств надзвичайно низький. За останні роки в цілому по області кількість тракторів знизилась на 66,2% (з 12129 шт у 2000р. до 4098 шт у 2011р.); зернозбиральних комбайнів на 66,4% (з 3325 шт у 2000р. до 1117 шт у 2011р.); вантажних автомобілів – відповідно на 67,0% (з 9322 шт у 2000р. до 3071 шт у 2011р.).

Підсумовуючи вищевикладене, стан сільського господарства області, незважаючи на деякі позитивні зрушення залишається непростим, адже стабільний розвиток аграрного сектора потребує достатнього і своєчасного ресурсного забезпечення в контексті продовольчої безпеки всієї країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на зазначене, для забезпечення подальшого розвитку аграрного сектору безальтернативною

можливістю є якнайшвидше усунення перелічених недоліків та здійснення Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, метою якої є забезпечення життєдіяльності сільськогосподарського виробництва, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країн [5].

Для підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарським підприємствам важливо не лише повністю забезпечити виробництво необхідним ресурсним потенціалом та ефективно його використовувати, але і проявляти ділову активність на ринку та намагатися швидко реагувати на зміни в зовнішньому середовищі.

Зрозуміло, що на сьогоднішній день, в умовах, що склалися, вищезазначені заходи необхідно здійснювати невідкладно і рішуче. Це дозволить створити ринкове середовище і прискорити подолання кризових явищ в аграрному секторі економіки.

Література.

1. Економічний сільськогосподарський словник. – К., 1975. – 278с.

2. З Програми Економічних Реформ на 2010-2014 рр. про Розвиток сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroconf.org/content/z-programi-ekonomichnih-reform-na-2010-2014-rr-pro-rozvitok-silskogo-gospodarstva>.

3. Кобилянська Т.В. Економічна ефективність використання земельного потенціалу у господарствах Житомирщини [Електронний ресурс] / Т.В.Кобилянська – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/12_107612.doc.htm

4. Корнійчук С.В. Ціновий механізм як основа економічних відносин сільськогосподарських підприємств із сферою переробки / С.В. Корнійчук // Агроінком. – 2005. – №3-4. – С.21-24.

5. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007р. №1158 [Електронний ресурс] – Джерело доступу: <http://www.minagro.kiev.ua./page/?3800>

6. Житомирщина у цифрах 2012 / Головне управління статистики у Житомирській області – Житомир, 2013. – 154с.

References.

1. *Ekonomichnyi silskohospodarskyi slovnyk*, Kyiv, Ukraine, 1975, p. 278.

2. "Z Prohramy Ekonomichnykh Reform na 2010-2014 rr. pro Rozvytok silskoho gospodarstva", available at: <http://www.agroconf.org/content/z-programi-ekonomichnih-reform-na-2010-2014-rr-pro-rozvitok-silskogo-gospodarstva>.

3. Kobylynska, T. V. (2012), "Ekonomichna efektyvnist vykorystannia zemelnoho potentsialu u gospodarstvakh Zhytomyrshchyny", available at: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/12_107612.doc.htm

4. Korniichuk, S.V. (2005), "Tsinovyi mekhanizm yak osnova ekonomichnykh vidnosyn silskohospodarskykh pidpriemstv iz sferoiu pererobky", *Ahroinkom*, vol. 3-4, pp. 21-24.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 roku", available at: <http://www.minagro.kiev.ua./page/?3800>

6. Holovne upravlinnia statystyky u Zhytomyrskii oblasti (2013), "Zhytomyrshchyna u tsyfrakh 2012", Zhytomyr, Ukraine, p. 54.